

Een pak ransel op zijn tijd

Sjolem Aleichem is subtiel over de verstikkende sjetl

Hilde Pach

Van de tientallen romans, verhalen en toneelstukken die de Jiddische auteur Sjolem Aleichem (1859-1916) schreef, is inmiddels ook het nodige in Nederlandse vertaling verschenen, zoals zijn meesterwerk *Tevje de melkboer* (2008) en zijn autobiografie *Het leven een roman* (1999), beide vertaald door Willy Brill.

Sjolem Aleichem schreef ook voor kinderen. Dankzij vertaalster Henriette Silverberger kunnen we een deel van die kinderverhalen in het Nederlands lezen. In 2004 verscheen de bundel *Feest!* en in 2010 de roman *Motl, de zoon van Pejse de voorzanger*, over een Joods gezin dat naar Amerika emigreert.

Silverberger vond dat de Nederlandse lezers recht hadden op meer kinderverhalen en stelde de bundel *De stad van de kleine mensen* samen. De titel en het titelverhaal zijn afkomstig uit de gelijknamige Jiddische bundel, de andere verhalen komen – helaas zonder bronvermelding – uit andere bundels. Het titelverhaal, tevens inleiding, is ook het enige verhaal dat niet over kinderen gaat. Sjolem Aleichem doelde met ‘kleine mensen’ ook niet op kinderen, maar op de gewone, simpele Joden over wie hij zo graag schreef.

Alle verhalen spelen zich af in de denkbeeldige Oost-Europese sjetl Kasrilevke. Zelf was Sjolem Aleichem de sjetl allang ontstegen. Hij was een man van de wereld, en dat laat hij merken in zijn inleiding. Hij steekt een beetje de draak met de simpele Kasrilevkers, die niets moeten hebben van de jachtige, moderne wereld.

In een boek als *Tevje de melkboer* toont Aleichem de botsing tussen de traditionele Joodse cultuur en het oprukkende moderne leven. In deze bundel is daar nauwelijks sprake van. De verhalen spelen zich af in de vertrouwde, besloten Joodse gemeenschap. De vertaling is niet als kinderboek uitgegeven. Terecht, want maar weinig 21ste-eeuwse kinderen zullen erdoor geboeid raken.

Dat ligt niet aan de bewonderenswaardig leesbare vertaling van Henriette Silverberg, die de wat oubollige stijl subtiel heeft aangepast, maar de sfeer heeft weten te handhaven. Intussen biedt het boek een interessante inkijk in een voorgoed voorbijgevoerde wereld. En een onthutsend beeld van de manier waarop met kinderen werd omgegaan.

Staking

Zoals in het verhaal ‘Bojez, de onderwijzer’, waarin een jongetje voor het eerst naar het chejeder gaat, het godsdienstschooltje waar jongens vanaf hun derde jaar naartoe gingen. Reb Bojez’ adagium is: ‘Een pak ransel op zijn tijd leert

Sjolem Aleichem

kinderen gehoorzaamheid!’ Slaag was weliswaar een wijdverbreide opvoedingsmethode, maar reb Bojez maakt het blijkbaar al te bont, want zijn leerlingen organiseren een staking. Ze besluiten allemaal op dezelfde dag ziek te worden en thuis te blijven. Hoe het afloopt, vertelt de schrijver niet, maar hij onthult wel dat reb Bojez tegenwoordig als bedelaar langs de huizen trekt.

Ook verder zijn de omgangsvormen in de sjetl niet erg verfijnd. De slager en de visboer schelden hun klanten uit, de sjammes – de koster in de synagoge – heerst als een dictator over de gemeente en de rebbe – de rabbijn – heeft ook al losse handjes. En omdat de volwassenen zelf nauwelijks het hoofd boven water kunnen houden, worden de kinderen niet ontzien. Zeker niet als ze ook nog gehandicapt zijn, zoals Stumpertje, het dochttertje van de rabbijn, een gebocheld meisje dat niet kan praten en zielig bij de kachel zit. Niemand houdt van haar. Haar moeder vervloekt de dag dat haar dochter geboren is en haar broer hoopt dat ze maar gauw doodgaat. Als ze dan ziek wordt en inderdaad sterft, weet niemand hoe hij daarmee moet omgaan.

Natuurlijk halen de jongens – meisjes spelen een marginale rol in het boek – kattenkwaad uit en gaan ze heel af en toe de natuur in, maar ook dat loopt meestal slecht af. Onbekommerd plezier maken of genieten is er niet bij. De enige keer dat iemand, de ik-figuur in het verhaal ‘Vi-ool’, geniet van de natuur en van muziek, is als hij – heel ongebruikelijk – op bezoek gaat bij een goj, een niet-Jood. Dat loopt dan ook slecht af.

Kapelmeester

De ik-figuur, pas verloofd maar nog heel jong, droomt ervan viool te spelen. In de herberg ontmoet hij Tsjetsjek, de kapelmeester, die hem wel wil leren vioolspelen. Stiekem gaat de jongen op sjabbes, sjabbat, bij hem langs. Tsjetsjek woont buiten de stad in een wit huisje te midden van groen en bloemen: ‘Ik had zin om te rennen, te springen, te schreeuwen en te zingen of mij op de grond te laten vallen en mijn gezicht in het geurige, groene gras te begraven. Maar helaas, voor ons, Joodse kinderen, was dat er niet bij.’

Het huis hangt vol met geweren en er is een vervaarlijke zwarte hond, maar als Tsjetsjek viool begint te spelen is de jongen in de zevende hemel. Vervolgens komt hij elke sjabbes terug en gaat hij zelfs de hond aardig vinden. Totdat hij gesnapt wordt door een sjetelgenoot. Voor zijn aanstaande schoonvader vormen zijn zoekjes aan een goj aanleiding om de verloving te verbreken, zijn vader wordt ziek van schaamte en hij besluit zijn vader nooit meer verdriet te doen. Zo toont Sjolem Aleichem zijn subtiel kritiek op de verstikkende sfeer van het sjetl, zonder het ondubbelzinnig te veroordelen.

Sjolem Aleichem:
De stad van de kleine mensen. Vertaald uit het Jiddisj door Henriette Silverberger. Hoogland & Van Klaveren, 176 blz. € 17,50

Naast meesterwerken als *Tevje de Melkboer* schreef de grote Jiddische schrijver Sjolem Aleichem (1859-1916) ook verhalen voor kinderen. Ze tonen een voorgoed voorbijgevoerde tijd en laten mooi zien hoe er in een Oost-Europese sjetl met de jeugd werd omgegaan.

Leven zonder een spetter schone schijn

Herta Müller:
Lage streken. Uit het Duits vertaald door Ria van Hengel. De Geus, 185 blz. €15,-

Soms vliegt het je naar de keel: dan is de opgelegde vrolijkheid van officiële en officieuze feestdagen is niet meer te verdragen. Bedrukt door alle hypocrisie ga je op zoek naar een eerlijk geluid, rauw en radicaal. De bundel *Lage streken* van Herta Müller komt dan als geroepen.

Müller verspilt geen tijd aan schone schijn. Haar woede op alles en iedereen raakt de kern van het bestaan en heeft een reinigend effect. Waar de moeder in Müllers verhalen het vuil met bezems wegwerkt, daar maakt de dochter de geest schoon door de viezigheid openlijk te tonen.

Niederungen verscheen in 1982, in Roemenië, waar Müller toen nog woonde. Het literaire debuut van de latere Nobelprijswinnares werd er al snel verboden. Men smokkelde het naar West-Duitsland, waar de dienstdoende redacteur vier teksten zomaar weglief. Pas in 2010 zag de complete editie het daglicht. Daarvan heeft Ria van Hengel nu een mooie vertaling gemaakt: *Lage streken*.

Een klein meisje observeert in *Lage streken* de volwassenen. Grootouders, ouders, het kind en een heleboel dieren wonen bij elkaar in een boerendorp. Het lijkt op Nitzkydorf, waar Müller in 1953 werd geboren. De Duitstalige inwoners leven er met hun rug naar Roemenië toe. Rigide regels nemen er de plaats in van saamhorigheid. Met een verbeterd ernst verricht de moeder zinloos werk. Als het kind haar stoort, krijgt het een harde klap.

Deze vrouw is getrouwd met een drankorgel, goed voor droefkomische scènes: ‘Vader zingt, va-

ders gezicht valt zingend op tafel, verdond nog aan toe, we zijn een gelukkig gezin.’ Hij zat bij de Waf-fen-SS, die vader, zijn liederen leerde hij daar. Hij zingt ze ook als hij zijn mes uit de la haalt, ‘het grootste mes, en ik ben bang voor zijn ogen, en het mes snijdt alles stuk wat ik denken wil’.

Het meisje voelt zich zelfs niet

Herta Müllers debuut werd al snel verboden

veilig in haar fantasieën. Die komen immers uit haar omgeving en haar omgeving is niet te vertrouwen. Een verhaal over een kalfje zegt veel. In het dorp is het verboden om jonge dieren te slachten. Maar de vader breekt een poot van het kalf en vertelt de dierenarts dat het een ongeluk was. Om zijn argumenten kracht bij te zetten

stopt hij snel een bankbiljet in de jaszak van de dokter.

Huichelarij en corruptie, stompzinnige gewoontes en murw makend geloof, wreedheid, agressie en haat: niets ontgaat het sensibele kind. Levenloze dingen, zoals die bezem en dat mes, veranderen in folteraars met bovenmenselijke kracht.

In de laatste verhalen van *Lage streken* verlaat het meisje het dorp. Maar de bevrijding die de grote stad eerst voor haar is, slaat al gauw om in beklemming. Want wat verandert er nu helemaal? In het dorp dwingen de bewoners elkaar tot slavernij.

In de stad doet de geheime dienst van dictator Ceausescu zijn onderdrukkende werk. Veel verschil tussen de ene vorm van repressie en de andere ziet de vertelster niet. Door Müllers gevoelsgeleden taal geloof je dat alles zonder weerstand; haar hypercompacte zinnen hakken er flink in.

Anneriek de Jong

THRILLER

Drie gek gemaakte kinderen

John Ajvide Lindqvist:
Wolfskinderen. Vertaald door Edith Sybesma. Signatuur, 496 blz. € 19,95

‘Je bent compleet gestoord, Theres. Je bent de wolf boven alle wolven,’ zegt Jerry tegen zusje Theres en hij heeft gelijk. *Wolfskinderen* is een thriller over wat een gestoorde opvoeding en de gestoorde maatschappij uitrichten met kinderen. In de herfst van 1992 vinden Lennart en Laila een half begraven levende baby in een Zweeds bos. Lennart is een gewelddadige, gefrustreerde popmuzikant die aan roem heeft mogen ruiken, maar net als zijn zingende vrouw in vergetelheid is geraakt. Zoon Jerry is een mislukte crimineel.

Lennart heeft een absoluut gehoor en is verbijsterd als de baby in het bos een loepzuivere E-toon huult. Ook in de dagen en weken daarna blijkt het kind over bijna bovennatuurlijke muzikale gaven te beschikken en Lennart, begeesterd door een baby die zijn passie deelt en in niets lijkt op de vreselijke Jerry, besluit het kind te houden en de autoriteiten niet in te lichten.

Aldus begint de verknipte Kaspar Hauser-achtige opvoeding van ‘Kleintje’ – de ouders geven het kind nimmer een naam, dat doet Jerry pas later –, die geheel in het teken staat van muziek. Taal wordt Kleintje niet bijgebracht door Lennart, die het kind van de maatschappij wil afsnijden, maar Laila brengt haar wél stiekem woorden bij. Er ontwikkelt zich een harmonieus maar zeer ongebruikelijk gezin. Totdat Lennart en Laila van Kleintje, die alles letterlijk neemt, zonder kwade bedoelingen de dodelijke rekening van hun opvoedingsmethoden gepresenteerd krijgen. Met een boormachine.

Vervolgens vertelt John Ajvide Lindqvist, beroemd door de prijswinnende verfilming van zijn prachtige vampierroman *Laat de ware binnenkomen*, wat Jerry en de maatschappij met Kleintje/Theres doen. En wat Theres zelf doet, want hoewel ze een prima excuus heeft, is ze inderdaad compleet gestoord. Via haar muzikale talenten en volstrekt ongebruikelijke karakter – denk aan het publieke imago van zangeres Björk vermenigvuldigd met een factor honderd – wordt Theres beroemd en verzamelt ze een roedel uitgestoten en gepeste andere ‘wolfskinderen’ om zich heen. Het zijn uitsluitend meisjes en ze veroorzaken de meest gewelddadige uitpatting van verwrongen jeugdigen die Zweden ooit gekend heeft.

Wolfskinderen is niet zo goed als het ontroerende, poëtische *Laat de ware binnenkomen*, maar het personage Theres is op een volstrekt geloofwaardige manier eng. Je mag haar wel, in haar gekte, door zinnen als ‘in me liggen mijn hersenen te denken’ en ‘het gepraat zegt het verkeerdt’. En ze heeft haar redenen voor haar ultrageweld. Als bijlage bij *Wolfskinderen* zou het verwante en juist heel dunne boek *Running wild* van J.G. Ballard gelezen moeten worden, ook over gek gemaakte kinderen die het niet meer pikken.

Robert Gooijer